

Vera ŠTAJN

HVALA NEMICI HILDI MILER

*V*era-Estera Kelemen, udata Štajn, rođena je 3. februara 1926. godine u Novom Sadu, od oca Jozefa i majke Julijane Johevet, rođene Štern. Otac Jozef, rođen 1892. u Kanjiži, bio je elektrotehničar; a majka Julijana, rođena 1892. u Bačkoj Palanci, domaćica. Vera je završila osnovnu i građansku školu u Novom Sadu. Bila je pripadnik Hašomer hacaira.

Roditelji su joj stradali u Aušvicu.

Imala je stariju sestru Sidoniju-Sidu, rođenu 1920. godine.

Udala se 1948. za doktora Andriju Štajna, lekara, sa kojim ima kćerku Mirjam i sina Rubena. Ima i troje unučadi. Od 1951. godine živi u Izraelu.

Moj otac Jozef Kelemen je radio kao preduzimač. Veoma malo je bio kod kuće. Zapamćen je kao dobar i prijatan čovek, koji je voleo da pomaže drugima. Bio je predsednik novosadskog fudbalskog kluba „Makabi“. Stradao je u Aušvicu 1944. godine.

Moja majka Julijana potiče iz porodice ortodoksnih Jevreja, iz Iloka. Preko nje smo starija sestra Sidonija – Sida i ja dobile jevrejsko vaspitanje. Bila je duša od žene, živela je za nas. Svoju majku je izgubila kada je imala četiri godine tako da, kako nam je govorila, nikad nije osetila majčinsku ljubav. Bila je najmlađa od osmoro dece.

Mnogo sam volela majku. Ona se predano brinula o domaćinstvu, o meni i mojoj starijoj sestri Sidi. Da bismo bile bliže veri i stekle ver-

sko vaspitanje, sestra i ja smo odlazile u sinagogu da pevamo. Na taj način majka nas je povezala sa sinagogom jer smo tamo odlazile za Erev Šabat i ostale praznike.

U Novom Sadu sam pohađala jevrejsku osnovnu školu koja se nalazila pored sinagoge. U njoj su radila dva nastavnika, jedan se zvao Mihajlo Boroš, a drugi Mavro Fan. Pored sinagoge, sa desne strane, bila je zgrada u kojoj su živela moja dva učitelja sa porodicama i rabin dr Hinko Kiš.

Po završetku osnovne škole, pohađala sam građansku školu u kojoj sam imala mnogo dobrih drugarica među Nemicama, Mađaricama i Srpkinjama. Ali, kada su Mađari 1941. okupirali Bačku, mnoge od mojih drugarica Mađarica i Nemica više nisu htele da nas poznaju! To je nas Jevrejke veoma povredilo jer smo dotad bukvalno delile hranu koju smo donosile u školu. Kad im više nije odgovaralo da imaju Jevrejke za prijateljice, tada su se trudile da nas i ne vide.

Pošto sam lepo crtala, želela sam da se posle završene građanske škole posvetim slikanju i da se za taj poziv školujem. No, kao Jevrejka nisam mogla da budem primljena u odgovarajuću školu.

Mama, kojoj je sve to teško palo, posle mi je rekla da ne treba samo da sedim u kući a da nešto ne radim. Ona je veoma želela da naučim da šijem. Tada sam počela da učim zanat kod mamine krojačice. Pošto mi se tamo nije sviđalo, rešila sam da prestanem da šijem, i to sam rekla mami. Posle toga sam nekoliko meseci bila kod kuće, pomagala sam mami, crtala i čitala.

Kada su Mađari aprila 1941. okupirali Bačku, brzo su počeli da zatvaraju Jevreje muškarce i da ih vode na prinudni rad. Stalno su nešto izmišljali. Jednom je objavljena naredba da Jevreji treba da daju novac vlastima.

Već u leto 1941. godine počeli su da hapse komuniste i protivnike mađarskog fašističkog režima. Među njima je bilo i članova Hašomer hacaira, kojima sam i ja pripadala. Odvodili su ih u zgradu zvanu „Armija“, gde su ih tukli i mučili, neke su i obesili. Jedan od njih se zvao Timar. Obešeni su još jedna devojka i jedan mladić, ali sam im zaboravila imena.*

* Mađarski preki sud u Novom Sadu je 21. 11. 1941. osudio na smrt vešanjem sledeće Jevreje: Liliku Liviju Bem, Andriju Lederera i maloletnog Zoltana Timara (videti u knjizi JAŠE ROMANA: *Jevreji Jugoslavije 1941–1945. žrtve genocida i učesnici Narodnooslobodilačkog rata*, izdanje Jevrejskog istorijskog muzeja, Beograd 1980, str. 247; *prim. red.*).

Posle toga doživeli smo veliki udarac u Novosadskoj raciji kada je od 21. do 23. januara 1942. organizovano masovno ubijanje Jevreja i Srba. Tada je stradao i mamin ujak, a njegova dva sina su preživela. Oni su nam ispričali da se na groblju nalazi gomila leševa Jevreja, za jedan broj ubijenih naveli su i imena, od kojih su neki bili iz naše porodice. Tada su mog pokojnog muža i njegovu mladu suprugu, sa kojom je bio oženjen pre mene, odveli na obalu Dunava gde su, jednu po jednu grupu izdvajali, postrojavali i ubijali. Svi koji su tada bili na ulici čuli su pucnjavu. Njih dvoje su skoro došli na red za ubijanje, ali je iz Budimpešte stigla naredba da se prestane sa ubijanjem i da se ostali odvedu u zgradu pozorišta. Mada je stigla naredba, nastavili su sa odvođenjem i ubrzo stigli do naše kuće. Pitali su: ko tu stanuje, ali nas tada nisu odveli na Dunav nego u zgradu pozorišta. Tamo su skupili i ostale i po strašnoj hladnoći držali ih do dvanaest sati uveče, kada je jedan od predstavnika vlasti došao i, ne pominjući ubijanje na Dunavu, rekao da oni nama neće ništa loše da urade. Po njemu, to što se desilo, desilo se zbog četnika koji su ubili nekoliko Mađara.

Među ubijenima su bile i rođake moje majke koje su imale malu decu, tri devojčice i dečka. One su bile imućnije i imale su nekoliko kućnih pomoćnica, Mađarica, koje vojnicima nisu dozvolile da povedu decu. Decu su zaklonile i sakrile iza svojih leđa. Posle toga roditelji se više nisu vratili. Ubili su ih na Dunavu tako da su u toj kući ostali devojčica Olike, koja je imala devet godina, dečak Robi, koji je imao pet godina, detence Marta² od šest meseci, koje je još sisalo majčino mleko, i devojčica Eva koja je imala pet godina. Život najstarije Olike i Robija završen je u Aušvicu, kada su tamo stigli sa dedom i bakom. Eva je otišla u porodicu koja nije imala decu, koja ju je usvojila i na taj način spasila. Bebicu Martu usvojili su rođaci iz Budimpešte koji su imali svoje dvoje dece, ali su uspeli da ih podignu i da ih dovedu u Izrael. Marta sada živi u srećnoj porodici, ima ćerku i dva sina i pet unuka.

Posle racije, mama je strahovala šta se još može desiti i da to što ne radim može biti loše. Zbog toga mi je našla novo mesto gde bih mogla da učim da šijem. Tamo je bilo još četrnaest mladih devojaka. Učile smo zajedno. Dobro sam napredovala u tom poslu, ali ga nisam volela.

Sve do dolaska Nemaca u Mađarsku, marta 1944. Jevreji su živeli, doduše diskriminисani antijevrejskim zakonima, ali relativno bez velikih potresa.

² Videti svedočanstvo Marte Flato u ovoj knjizi, strane 349–354 (*prim. red.*)

Dolaskom Nemaca počele su da se šire glasine da će nas deportovati na prinudni rad. To je bio povod da pripremimo rančeve s najneophodnijim stvarima. Unapred smo saznali dan kad će nas deportovati. Kada su došli po nas, rekli su da ništa od novca ne možemo da ponesemo, nego da sve izvadimo i stavimo na sto. Rečeno nam je da sa sebe poskidamo zlatni i drugi nakit i da sve iz kuće stavimo na jedan sto; da ne zatvaramo ulazna vrata od kuće i da krenemo sa njima. Tako smo napustili kuću. Veoma dobro se sećam kada su od moje mame tražili da skine burmu, da je ona to nevoljno i teško uradila, da je počela da plače jer ju je to mnogo povredilo.

Kada smo krenuli duž naše ulice, susedi sa kojima smo živeli u prijateljstvu, koji su nas videli i koji su znali da odvođe Jevreje, videvši mamu kako plače, dovikivali su: „Kelemenova, nemoj da plačeš!“ Došli smo do sinagoge, gde su nas okupljali. Mađari nisu bili bolji od Nemaca. Kada su nas iz sinagoge vodili do železničke stanice, nisu govorili. Išli smo u koloni po pet u redu i hodali po sredini puta, Kada smo stigli na stanicu, vozovi su već bili spremni.

U vagonu sa nama bila je jedna žena sa ćerkom. Svoju mlađu ćerku od oko 3–4 godine dala je kućnoj pomoćnici da je čuva, tako da ih je iz voza videla kako prolaze u drugom vozu jer su devojčicu vodile u Budimpeštu. Žena i ćerka, koje su putovale sa nama, ubijene su u logoru, dok je dete koje je dala spremačici na čuvanje preživelo. Seli smo u voz koji je išao do Subotice. Tamo smo sišli i bili odvedeni u geto, unutar jedne fabrike.

Tamo smo ostali oko tri nedelje. Ja sam bila sa mamom i sestrom. Odjednom se pojavio tata, koji je rekao da će se odvojiti od nas jer ga vode na prinudni rad. Dok su ljudi na tom mestu tražili kako da se smeste i gde da ostave stvari, vojnici su nas postrojili i pitali ko hoće da ide da radi. Pošto je tata imao dobru struku, prijavio se za rad. Mislim da su odabrali oko dvesta ljudi za rad. Tata je došao da se pozdravi. Nisam baš shvatala šta se dešava iako sam imala 18 godina. Moja starija sestra je počela da plače. Tada smo se poslednji put oprostili od tate – on je odveden u Aušvic sa svojim učenikom Brunom Hofmanom, koji je preživio rat.

U getu smo spavali na drvenom podu.

Hrane smo imali onoliko koliko smo uspeali da ponesemo sa sobom ili koliko su nam doneli Jevreji i dobri ljudi iz Subotice. U Subotici smo bili tri nedelje i nakon toga bili odvedeni u Baju, gde smo takođe ostali tri nedelje, ali pod težim uslovima u pogledu smeštaja i ishrane.

Smestili su nas na neku farmu konja, gde je zemlja bila puna peska i prašine i gde je bilo veoma prljavo. Pošto je među nama bio lekar, Jevrejin, pitali smo ga da li je moguće odande izvaditi moju sestru koja je bolovala od tuberkuloze. Ona je ipak ostala sa mnom i mamom. Jednog dana došli su da odvedu muškarce a da mi nastavimo sa putovanjem i premeštanjem. Naravno, nisu rekli kuda idemo. Kad su nas odvodili iz Novog Sada, došlo je puno ljudi da nas isprate. Doneli su nam razne stvari. Mi smo svaki put mislili da nas vode negde na rad i da će nam biti bolje ako radimo. U Baji smo utovareni u stočne vagonne. Posle vožnje od tri dana, istovareni smo na železničkoj stanici u Aušvicu. Iako sam na usputnim stanicama viđala ljude u prugastoj odeći, nisam shvatala da su to logoraši.

VERA u mladosti

Kad su nas posle tri dana isterali iz vagona, već smo bili polumrtvi. Mislili smo da će nam tamo biti bolje a bilo nam je gore. Kada smo izašli iz vagona, bilo je poslepodne. Sećam se da je bio Šavuot. Nemci su znali da nam baš na praznike čine užasne stvari. Videla sam opet ljude u odeći na štrafte i vojnike koji su ovoga puta bili Nemci. Vikali su na nas, sve vreme nas požurivali i tukli. Naređivali su da izađemo iz vagona. Moju stariju rođaku, koja nije htela da se odvoji od koferčića sa dokumentima, počeli su da udaraju. Verovatno se to i drugima desilo, ali sam to dobro videla jer je ona bi-

la odmah pored nas. Mama ju je savetovala da je bolje da sluša to što joj govore. Vladala je panika. Stalno su nas požurivali i sve vreme vikali „šnel, šnel“. Sećam se da smo bili veoma zbunjeni i da nismo shvatali šta se to dešava.

Razdvojili su muškarce sa sinovima od žena sa ćerkama. Levo su bili muškarci a desno žene. Odjednom se pojavila mlada žena, sa dve ljupke bebe u naručju, devojčicom i dečkom kovrdžave kose, koja je grcala u plaču. Sa njom su plakala i njena deca. Nismo shvatali šta ona hoće. Htela je da nama dâ njenu decu, a mi nismo znali šta sa njima da radimo. Kasnije sam saznala da je u Aušvicu postojao deo logora u kojem su izdvajani blizanci na kojima su vršeni eksperimenti. Da li se toga plašila ova mlada žena ili je u pitanju bilo to što su majke koje su

imale malu decu, zajedno sa njihovom decom, odvodili u krematorijum? Dok sam stajala u koloni, videla sam nemačkog oficira koji štapom pokazuje na ljude i govori im: levo i desno! Bila sam veoma naivna, mislila sam da on bez razloga razdvaja ljude da jedni idu levo, a drugi desno. Naravno da nije bilo tako. Tada sam pod ruku uhvatila mamu, pored mene su bile i moja sestra i rođaka, i rekla da stanemo iza sestre da bismo sve išle zajedno na jednu stranu. Naravno, to mi nije pomoglo. Kada smo stigle do oficira koji je, kasnije sam saznala, bio dr Mengele, jako me je udario a mamu gurnuo pošto smo se držale. Mi smo se samo okrenule i pogledale. Nisam razumela šta hoće. Tada sam osetila bol u srcu, kao da me cepaju. Glasno sam zaplakala. Ljudi koji su stajali pored mene počeli su da govore da prestanem da plačem.

Sve se to dešavalo na železničkoj stanici. Mene i mamu su razdvojili. Kasnije smo krenule prema logoru. Kada smo ušle u logor, prestala sam da plačem i gledala šta se dešava. Videla sam žene u haljinama sa crvenom crtom preko leđa. Videla sam da su potpuno izgubljene i da šetaju tamo-ovamo, da nemaju kosu. Pomislila sam da se nalazim u ludnici. Pomislila sam da ću i ja da biti takva. Nastavile smo da hodamo dok nismo stigle do neke velike prostorije. Rekli su nam da se skinemo i ostanemo samo u cipelama, da stavimo odela na jedno mesto i nastavimo dalje. Tamo su bile žene koje su nam ošišale kosu sa glave i sve dlake sa tela. Posle toga su nas odveli na mesto gde smo i cipele morali da ostavimo. Kasnije smo dobile drugu odeću i cipele. Odveli su nas u jednu prostoriju sa tuševima. Kada smo sve ušle, pustili su toplu vodu. Prijalo mi je da se istuširam posle toliko vremena. Kada je voda prestala da teče, prešle smo u sledeći prostoriju, dok nismo dobile haljine. Tada smo dobile i cipele. Opet su nas poređali i odveli u logor, koji je imao 32 barake. To su bile drvene građevine a u svaku je bilo smešteno po oko hiljadu žena. Bilo je užasavajuće stisnuto, u svakom krevetu spavalo je po 13 žena. Kada bi jedna on nas htela da se okrene, sve ostale morale su da se okrenu. To su bili kreveti na tri sprata.

Zapamtila sam šta se desilo pre nego što smo ušle u baraku. Ne znam zašto je to bilo tako predviđeno, ali smo stajale u krugu. Jedna žena se onesvestila. Tada su tamo već bili kapoi koji, umesto da je dignu ili da joj daju gutljaj vode kako bi joj bilo bolje, počeli su da je udaraju po licu – i tako je došla sebi! To se desilo pre nego što smo ušle u baraku.

Na ulasku smo dobile večeru – parče hleba sa, možda, kašičicom margarina. Nisam imala apetita da jedem pošto sam bila u šoku zbog svega što se desilo, posebno onoga vezanog za moju mamu, tako da sam hleb stavila pored sebe na merdevine od kreveta, računajući da ću ga pojesti ujutro, ako budem bila gladna. Ujutro sam bila gladna, ali nisam našla ono što sam ostavila. Neko je preko noći bio gladniji od mene.

*Porodica u danima sreće: majka JULIJANA, VERA, starija sestra SIDA
i otac JOZEF KELEMEN*

Ishrana je bila loša da gora ne može biti. Ujutro smo dobijale tečnost boje čaje ili boje kafe. Nismo imale gde da se peremo, osećale smo se zapuštene i jako prljave. Onaj čaj smo koristile da properemo lice!

Prilikom deobe odeće, nisam imala sreću da dobijem normalnu haljinu. U stvari, dobila sam vrlo lepu haljinu, ali ne za Aušvic nego za neku svečanost. Dugačka haljina sa lepim detaljem na grudima, cela leđa su mi bila otvorena. U njoj sam vrlo smešno izgledala. Nije mi bilo dosta teškoća posle svega što se sa mamom desilo, a sada su mi se smejali! Počele su da padaju kiše. Dok su nas prebrojavali, morale smo da stojimo. Haljina je bila od takvog materijala da je bila potpuno mokra kada smo se, posle prebrojavanja, vraćale u baraku. Ja sam je skidala i stavljala pored kreveta da se osuši. Već u pet ujutro izlazile smo

na cel-apel, na prebrojavanje. Mučila sam se da obučem haljinu jer se posle kiše skupila i postala mala.

Stajale smo jednog dana na prebrojavanju. Brojali su nas i tražili nekog ko je nedostajao. Stajale smo dok nisu pronašli ženu, mršavu i verovatno bolesnu, koja se sakrila u zahodu jer je dr Mengele vršio selekciju. Odveli su je i rekli da se okrenemo. Videli smo ženu koja je ležala na zemlji sa kajišem oko vrata, kao pas.

Dani su prolazili i bili sve teži. Sestra i ja želele smo da nas uzmu i pošalju na neki posao, samo da izađemo iz Aušvica. Pričalo se da postoje takve mogućnosti. Jednog dana, kada smo izašle na cel-apel, videli smo grupu od nekoliko ljudi, mislim da su bili iz raznih fabrika. Nemci su birali za rad snažnije zatočenice tako da je meni, mojoj sestri i jednoj rođaki uspeo da budemo izabrane. Prebacili su nas u drugu baraku, u karantin. Karantin se sastojao u tome da smo bile odvojene od drugih ljudi. Čak nismo smele ni u zahod da idemo, nego smo imale neku kofu za te potrebe.

Jednog dana došli su i rekli da nas vode na rad. To gde smo bile smeštene u Aušvicu nazivalo se lager C. Postojali su i lager A i lager B, a nas su tada premestili u neki drugi lager, ne sećam se tačno koji. Pustili su nas da uđemo u jednu od baraka i predveče nas poslali da se istuširamo. Bio je veoma vruć tuš, obukle smo se i izašle napolje. Već je bila noć i bilo je veoma hladno. Nisam mogla da stojim i, dok je moja sestra pričala sa nekim, legla sam na zemlju i zaspala. Ona se uplašila i počela da me traži dok me nije našla kako spavam na zemlji. Tada sam se probudila.

Odveli su nas do mesta gde je bio voz i ušle u vagon. Nije bilo toliko stisnuto koliko kada smo stizali u Aušvic. Bilo nas je dvesta, skoro sve smo bile veoma mlade, samo je nekoliko bilo udatih. Kada smo stigle na odredište, kod jedne barake je stajala komando firerin Nemica, zadužena za rukovođenje ženama koje su bile tamo. Mesto se zvalo Vistegirsdorf (Wüstegiersdorf).

Od Aušvica do Vistegirsdorfa pratila nas je jedna nadzornica (Aufseherin) koja je imala spisak sa naših dvesta imena. Kada smo stigle u Aušvic, nismo bile tetovirane, valjda zbog toga što su Nemci smatrali da nas odmah treba uništiti i poslati u krematorijum, ali su nas, hvala Bogu, uzeli na rad. Nadzornica je ušla u baraku i kazala nam: „Devojke, ovde će vam biti mnogo bolje, svaka od vas će imati svoj krevet sa dušekom i svoje ćebe. Svaka od vas će imati svoj tanjir i svoju kašiku“.

Kada nam je to kazala, nismo verovalе u to što čujemo. Ali to što nam je rekla bilo je istina. Radile smo u fabrici avionskih delova.

Pešačile smo nekoliko kilometara do radnog mesta u obližnjem gradiću. Moja sestra i ja dobile smo lak posao. Sastojao se od proveravanja veličine izrađenih delova.

Tek smo počele da radimo a ja sam dobila temperaturu. Nisam mogla da stojim i radim pa sam spustila glavu na sto. Htela sam da spavam. Svi su vikali da to ni slučajno ne radim. Rekla sam im da mogu da me ubiju, ali ja više ne mogu da se držim na nogama. Toga dana dobila sam zapaljenje pluća. Moja sestra je nastavila da radi.

Već je bila zima i padao je sneg koji se lepio za cipele. Bile su visoke i imale su drveni đon, pa je bilo veoma teško hodati. Moja sestra je povredila nogu i nije mogla da hoda, tako da je bila u sobi u kojoj su se nalazili bolesni, među kojima i ja. Ona je nekoliko dana bila sa mnom. Jednog dana je došla lagerelteste (Lagerälteste) i rekla da nas tu nisu doveli da bismo pazile jedna na drugu, nego da će ona morati da ide da radi. To nam je rekla ujutro, a popodne je moja sestra otišla u zahod i vratila se sa crvenim očima. Pitala sam je šta se desilo, zašto plače? Nije stigla da odgovori jer joj je pozlilo. Jako je kašljala, izbacivala je krv. Dala sam joj moju spavaćicu. Nastala je panika. Došla je lagerelteste sa još jednom devojkom – njeno stanje nismo mogle da sakrijemo od komando firerke. One su sve ispričale komando firerki, jer se svake večeri u svakoj sobi vršilo prebrojavanje.

Veoma sam se bojala da će moju sestru odvesti u krematorijum. Lagerelteste je sve ispričala komando firerki, ona je videla da su nam oči uplakane i crvene. Pitala je šta se dešava i mi smo joj rekle. Ništa više nije pitala, samo mi je rekla da dođem u njenu sobu. Ja sam takva da ne znam da lažem i sve sam joj ispričala. Rekla sam joj da je moja sestra, još dok smo bile kod kuće, bila bolesna, da je imala tuberkulozu, da je bila u bolnici i da joj je bilo mnogo bolje, ali izgleda da joj se to ponovo vratilo. Takođe sam joj rekla da je lagerelteste bila kod nas poslepodne i da nam je rekla da nismo tu došle da ležimo nego da radimo. Nju je veoma dirnulo to što sam toliko brinula za svoju sestru. Rekla je da ne plačem i ne brinem jer će mojoj sestri, kad se malo oporavi, dati da radi lakši posao unutar barake pa neće morati da hoda toliko do mesta gde radi. Stvarno je i uradila to što je obećala. Moja sestra je bila u sobi i 12 dana je izbacivala krv. Teško je bilo zaustaviti krvarenje pa je komando firerka donela 6 injekcija kalcijuma, tako da joj se stanje malo poboljšalo mada joj od tada pa do oslobođenja zdravlje nije

bilo dobro. Jednog dana, kada sam ozdravila, komando firerin je došla kod nas na prebrojavanje i opet me pozvala u svoju sobu. Pitala me je da li sam dovoljno jaka da mogu da joj čistim sobu, ložim vatru i čistim čizme. Ujedno mi je rekla da to nije celodnevni posao i da se po završetku rada mogu brinuti o svojoj sestri. Tako je i bilo. Bile smo tamo do kraja. Ja sam, osim toga, znala nemački i sa njene strane osetila sam neku vrstu naklonosti jer do tada niko nije uradio tako nešto dobro kao što je ona uradila za moju sestru i mene. Zvala se Hilda Miler.

Jednog dana povelala me je u fabriku u kojoj smo videle izmršavele ljude, suve kože, obučene u krpe. Iz torbe je vadila hranu i delila im. Videla sam nešto dobro u njenim očima. Jednom me je odvela radi čišćenja u logor Dernhau (Dörnhau), neku vrstu bolnice u kojoj su polumrtvi ljudi morali da šiju. Bilo je strašno gledati te ljude kako se muče i pate i kako odlaze na rad.

Jednom prilikom opet sam morala nešto da čistim u gradu. Tada sam zapazila natpis „evakuacija“. Čula sam da je ruska vojska blizu i da su neki muškarci, sposobni za kretanje, već ranije odvedeni. Shvatila sam da se bliži kraj rata. Navodno je trebalo da i mi žene budemo evakuisane, ali je to komando firerka sprečila – sve do kraja rata, 8. maja 1945, kada su nas Rusi oslobodili. To se desilo u mestu koje se nalazi na granici između Poljske i Češke.

Iz logora smo otišle u obližnji gradić Dernhau (Dörnhau), odakle su neke krenule pešice. Pošto moja sestra nije mogla da hoda, priključili smo se grupi od 15 Jevreja iz Češke, koji su našli konja i kočiju i nabavili nešto hrane. Tvrdili su da znaju put do Budimpešte.

Na polasku ispratila nas je Hilda Miler koju sam obavestila o našem odlasku. Obe smo bile veoma uzbuđene, ali ni jedna od nas nije pitala onu drugu za mesto u kojem će se nalaziti, za neku buduću adresu. Tako smo se oprostile.

HILDA MILER, Nemica sa „dobrotom u očima“, koja je spasla život VERI i njenoj sestri u logoru

Na granici sa Češkom, oduzeli su nam konja i kočiju. Stigli smo pešice do nekog gradića. Tamo su bili Česi koji su nas poslužili jogurtom i kolačem. Odatle smo pešačili do jedne škole, gde smo prenoćili.

Sutradan ujutru nastavili smo da pešačimo. Naišao je autobus koji nas je dovezao do Brna, gde smo prespavali na ulici.

Tu su nam ukrali i ono malo što smo nosili sa sobom, tako da smo ostali samo sa onim što smo imali na sebi. Nastavili smo da idemo dok nismo stigli do železničke stanice, gde smo sačekali voz. Put smo nastavili železnicom, šćućureni na krovovima teretnih vagona.

Kada smo stigli u Budimpeštu, primili su nas ljudi iz jevrejske opštine i odveli u jednu školu gde smo mogli da se operemo. Dok smo išli ulicom, neko nam je iza leđa doviknuo: „Vraćaju se smrdljivi Jevreji“. To me je jako pogodilo, posle svega što smo preživeli.

Iz škole smo nas četiri – moja sestra, ja i još dve devojke, a na predlog jedne od njih, otišle u jugoslovenski konzulat da pitamo kako da se vratimo kući. Tamo su nas savetovali da odemo u jedno prihvatilište gde bismo sačekale i druge logoraše pa da se u grupi vratimo kući. To nismo prihvatile, nego smo se ukrcale u voz koji nas je odveo do Subotice, odakle smo krenule kućama.

Kada smo stigle, nismo znale gde da idemo, roditelje nismo imali. Neki su nam predlagali da odemo u hotel. Moja sestra i ja rekle smo da ćemo da idemo u našu kuću, u stan u kojem smo živele zajedno sa roditeljima. Kada smo stigle do kuće, u njoj smo zatekle nama nepoznate ljude. Tim ljudima smo rekle da hoćemo da vidimo da li je ostalo nešto vezano za naše roditelje, znale smo da njih više nema. Tada je žena koju smo zatekle donela našu porodičnu sliku i rekla da je sliku sačuvala kako bi je dala nekome od porodice! Posle onoga što su uradili mojim roditeljima, bila sam veoma dirnuta i pogođena slikom koju sam ponovo videla. Ubrzo se pročulo da smo došle i ljudi su se okupili oko nas.

Jedna Jevrejka, udata za Nemca, pozvala nas je kod sebe da prenoćimo i spremila ručak po našoj želji. Sutradan je došla žena iz kuće u kojoj smo živeli i predložila da dođemo u stančić njene ćerke, dok se ne snađemo.

Prijavile smo se u jevrejskoj opštini, koja je već organizovala prehranu povratnika. Ja sam i dalje brinula o bolesnoj sestri. Odmah po dolasku htela sam da nastavim sa školovanjem, ali je sestra rekla da moram da radim da bismo imale od čega da živimo. Nekako smo se ipak snalazile, a ponekad su nam dobri ljudi pomagali.

Jednog dana prišao nam je neki čovek koji je nekad radio sa mojim ocem i dao nam poveću sumu novca, tvrdeći da on i njegov brat to duugu našem ocu. Kad god bi nas videli, oni bi nam davali nešto novca.

Iako je Novi Sad bio i ostao lep grad, sa puno parkova, nedostajali su mi oni koji se nisu vratili. Veoma sam želela da se iselim u Izrael. Tu želju nisam mogla da ostvarim 1948. godine, zbog teškog zdravstvenog stanja moje sestre koja je, na žalost, umrla 1949. godine.

Za Andriju Štajna, lekara, udala sam se 1948. godine. Zbog njegove struke – lečio je zarazne bolesti – nije mogao da dobije dozvolu za iseljenje. Ova želja nam se ispunila tek maja 1951. godine useljnjem u Izrael. Imala sam divnog muža, koji nije sa nama od 1993. godine. Njegova prva žena sa bebom od osam meseci, odvedena je 1944. u Aušvic, gde su majka i beba stradale.

Naselili smo se u mestu Ako, gde je moj muž radio do penzije. Zasnivali smo porodicu.

Prošlo je 18 godina. Jednoga dana, doznala sam od logorašice sa kojom sam bila zajedno, da je naša nekadašnja lageralteste Lili u Nemačkoj, na sahrani svoje prijateljice Nemice, srela Hildu Miler. Hilda ju je odmah pitala da li zna šta se sa mnom desilo. Ona ju je obavestila da živim u Izraelu, ali ništa više nije znala o meni. Kada mi je to kasnije ispričala, bila sam vrlo srećna što je Hilda živa i što joj se ništa loše nije desilo. Radila je kao medicinska sestra u bolnici, u mestu gde smo nekada radile.

Kada sam dobila njenu adresu, napisala sam joj pismo. Od onda smo bile u stalnom kontaktu. Pošto smo želele da se vidimo, prilikom jednog putovanja s mužem u Nemačku, dogovorile smo sastanak. Susrele smo se u Austriji, blizu Insbruka. Stigla je sa usvojenim sinom. Provele smo celi dan zajedno. Dopisivale smo se do njene smrti.

Moj unuk Elijad imao je sedam godina kada se pričalo o Holokauustu u školi. Kada se iz škole vratio kući, sa svojom mamom pričao je o tome. Tada mu je ona rekla da je njegova baka preživela. Jednoga dana tražio je da mu ispričam kako sam preživela. Rekla sam da je on još mali i da neće razumeti moju priču, ali sam obećala da ću mu jednog dana pričati o svemu što sam preživela. Ovom pričom to sada činim.

Završavam svoju životnu priču sa zahvalnošću što sam imala priliku da ispunim svoje obećanje.